

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ

Н.І. Антюхова. Аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення творчості в психології. У статті проаналізовано теоретико-методологічні підходи до вивчення творчості у психології. Зазначено, що психодинамічний підхід описує творчість через взаємовплив. Біхевіористичний підхід розглядає творчість як результат поведінки із чітким дотриманням схеми "стимул-реакція". Прагматичний підхід наголошує на можливостях практичного використання людиною творчого продукту. Психопатологічний підхід розглядає творчість як побічний продукт психічних розладів особистості. Продуктивний підхід оцінює творчість з огляду на новизну кінцевого продукту. Процесуальний підхід розглядає творчість як процес. Гуманістичний підхід робить акценти на власне самовираженні творця. Виокремлено характеристики творчого процесу та описано його етапи. Окреслено структуру творчості, визначено її рівні. Охарактеризовано умови, необхідні людині для найбільш повної реалізації творчості у власній діяльності.

Ключові слова: творчість, творчий процес, творча діяльність, структура творчості.

Н.И. Антюхова. Анализ теоретико-методологических подходов к изучению творчества в психологии. В статье проанализированы теоретико-методологические подходы к изучению творчества в психологии. Психодинамический подход описывает творчество через описание особенностей взаимодействия. Бихевиористический подход рассматривает творчество как результат поведения личности с чётким соблюдением схемы "стимул-реакция". Прагматический подход подчёркивает возможности практического использования человеком творческого продукта. Психопатологический подход рассматривает творчество как побочный продукт психических расстройств личности. Продуктивный подход оценивает творчество, учитывая новизну конечного продукта. Процессуальный подход рассматривает творчество как процесс. Гуманистический подход делает акценты на собственном самовыражении творца. В статье выделены характеристики творческого процесса и описаны его этапы. Определена структура творчества, описаны её уровни. Дана характеристика условиям, которые необходимы человеку для наиболее полной реализации творчества в собственной деятельности.

Ключевые слова: творчество, творческий процесс, творческая деятельность, структура творчества.

Вступ. Інноваційні процеси, характерні для всієї системи педагогічної освіти, в першу чергу стосуються підготовки і професійного вдосконалення педагогічних кадрів. Зміна соціально-економічних умов у нашому суспільстві, модернізація української освіти тощо ставить перед психологічною наукою ряд практичних задач, які пов'язані з розробкою нових підходів до освітньої діяльності. Численні дослідження свідчать про

те, що обсяг знань, умінь і навичок не гарантує високого професійного рівня спеціаліста. Тому на сьогодні є важливим розробка нових психологічних механізмів, у тому числі й творчих, які дозволяють підготувати компетентного, здатного до розвитку власної особистості фахівця, який має достатньо великий обсяг особистісних ресурсів та може ефективно розв'язувати професійні задачі.

Вихідні передумови. На сьогодні особливо динамічною є ситуація щодо професій, які пов'язані з міжкультурною комунікацією і застосуванням іноземних мов. Адже послідовне входження нашої країни у світовий економічний простір потребує серйозного вдосконалення процесу навчання іноземних мов та підготовки спеціалістів і професіоналів у цій сфері. Змінюються традиційні уявлення про діяльність лінгвіста-філолога, перекладача й, особливо, викладача та вчителя іноземних мов. Серйозні зміни в суспільстві ставлять нові орієнтири перед педагогічною освітою, висувають нові вимоги до професійної підготовки вчителя, до дослідження його творчої діяльності та продуктів цієї творчості тощо. Тому, безперечно, проблеми, які піднімаються в цій науковій статті, є вельми актуальними.

Вивчення проблеми творчості в наш час набуває комплексного характеру, є предметом аналізу різних соціальних дисциплін і становить важливу галузь досліджень, вплив на яку мають різні сфери знань про людину, зокрема філософія, соціологія, психологія та ін. Проблема творчої діяльності та формування творчого потенціалу майбутнього вчителя іноземних мов є однією з найбільш актуальних сучасних проблем для психології особистості та її розвитку, хоча й недостатньою мірою розв'язаною в науковій царині. Але для того, щоб детально дослідити цю проблему, слід спершу проаналізувати теоретико-методологічні підходи до вивчення творчості в психологічній парадигмі.

Зважаючи на актуальність даної проблеми **завданнями** нашої статті стали:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні підходи до вивчення творчості у психології.
2. Виокремити характеристики творчого процесу та описати його етапи.
3. Окреслити структуру творчості, визначити її рівні.
4. Охарактеризувати умови, необхідні людині для найбільш повної реалізації творчості у власній діяльності.

Виклад результатів дослідження. Одразу слід наголосити, що в науковій літературі існують неабиякі розбіжності не лише в наукових підходах щодо виокремлення особливостей творчої діяльності, а й у визначеннях, дефініціях творчості. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що зарубіжні дослідники по-різному розглядали сутність поняття "творчість". Зокрема, К.В. Тейлор [цит. за 16, с. 390] аналізує творчу діяльність як

процес розв'язання завдань чи задач та виділяє шість груп визначень творчості:

1) визначення за типом "творчість – це гештальт", в яких наголошується на створенні нової структури, моделі та ін.;

2) визначення, орієнтовані на "кінцевий продукт". Такі визначення мають назву "інноваційних", адже в них наголошується на продукуванні чогось нового;

3) "естетичні" чи "експресивні" визначення, в яких домінують самовираження особистості. Творча діяльність розглядається як здатність мислити, здійснювати аналіз проблем у недосліджених галузях у разі, коли людина не має достатнього досвіду для розв'язання запропонованих їй задач;

4) "психоаналітичні" визначення, в яких творчість визначається взаємодією "Я", "Воно" і "Над-Я";

5) визначення творчої діяльності як мисленнєвого процесу, орієнтованого на знаходження та прийняття оригінальних, нестандартних рішень, де наголошується не стільки на цих рішеннях, скільки на власне мисленнєвому процесі, його етапах, стадіях та результатах;

6) інші нестандартні, незагальноприйняті визначення, що не вкладаються в жодне з вищенаведених формулювань.

Проаналізувавши наявні в науковій царині дослідження творчості, Ф. Баррон [5, с. 174] робить висновок про те, що для більшості досліджень характерними є наступні положення. По-перше, творча діяльність розглядається як потреба людини пристосовуватися до нових умов дійсності. Це – здатність індивіда включати в процес свого життя дещо нове, адаптуватися до зовнішніх умов діяльності, що, як правило, сприяє більшій гнучкості суб'єкта в розв'язанні задач та проблем, підвищує можливість особистісного вдосконалення та зростання. Творча діяльність розглядається як процес винайдення продукту, якого ще не існувало для даної людини (хоча цей продукт уже може існувати в принципі). Характеристиками цих нових продуктів чи процесів є їхня новизна, оригінальність, доцільність, валідність, здатність задовольняти власні потреби, адекватність.

У західній психології Л.С. Кубі [11, с. 34] виокремлює чотири підходи до визначення сутності творчості залежно від того, який з чотирьох аспектів цієї проблеми є в даному разі домінуючим: середовище, в якому здійснюється творча діяльність; творчий продукт; творчий процес; творча особистість, її характеристики.

Слід зазначити, що багато як зарубіжних, так і вітчизняних авторів пропонують своє, авторське, визначення творчості. Як правило, спільним у цих визначеннях є спрямування творчості на створення чогось нового, дещо відмінного від того, що вже існувало раніше. На нашу думку, найбільш вдалими з наявних визначень є тлумачення творчої діяльності В.О. Моляко.

Адже вчений пов'язує творчість, передусім, зі створенням того, чого ніколи раніше не було, з винайденням "того чи іншого продукту (матеріального чи духовного), який характеризується оригінальністю", тим, чим "суттєво за формою і змістом відрізняється від інших продуктів такого ж призначення". Але головним, на наше переконання, є те, що В.О. Моляко вважає творчість процесом, який "переживається як нове суб'єктивно. Якщо з філософського, соціально-економічного погляду є сенс вважати творчістю тільки те, що пов'язано зі створенням нового продукту, якого ніколи раніше не було, то з психологічного боку важливо саме те, що мова може йти про новизну" [1, с. 8].

Це визначення творчості ми вважаємо найбільш вдалим, адже в ньому наголошується на суб'єктивності, а через це й на унікальності, оригінальності та неповторності певного витвору людини. Якщо ж говорити про майбутнього вчителя іноземної мови, то не так уже й часто в своїй повсякденній праці педагог створює дещо унікальне, чого раніше не існувало. Але винайдення творчих концептів, задумів, особливостей, які постають як суб'єктивно неповторні, унікальні та оригінальні для даної конкретної людини (хоча, як правило, ці концепти вже існували в світовій практиці, але вчитель відкриває їх самостійно, без сторонньої допомоги) – саме це ми й будемо відносити до індивідуальної творчості. Тому дане визначення творчості, запропоноване В.О. Моляко, буде покладено в основу нашої роботи, на нього ми будемо орієнтуватися, створюючи власну концепцію експериментального дослідження.

Теоретичний аналіз психологічних досліджень з окресленої в цій статті проблеми дозволяє виокремити декілька основних підходів до вивчення творчості у зарубіжній психології:

1. *Психодинамічний підхід*, що описує творчість через взаємовплив "Воно", "Я", "Над-Я" (Е. Кріс, Л. Кубі, З. Фрейд та ін.).

2. *Біхевіористський підхід*, який розглядає творчість як результат поведінки із чітким дотриманням схеми "стимул – реакція" (Д.А. Волдман, Б.Ф. Скіннер та ін.).

3. *Прагматичний підхід*, що наголошує на можливостях практичного використання людиною творчого продукту і, в результаті цього, виокремленні інших ресурсів творчого використання цього продукту (Е. де Боно, Дж.Р. Олдхем, Р. Стернберг та ін.).

4. *Психопатологічний підхід*, який розглядає творчість як побічний продукт психічних розладів особистості (Т.М. Амабіле, Дж. Еквелл, М.А. Коллінс та ін.).

5. *Продуктивний підхід*, який оцінює творчість з огляду на новизну кінцевого продукту (Ф. Баррон, М. Боден, А.М. Гадіріан, Н.Е. Енквіст, Е. Фруденберг та ін.).

6. *Процесуальний підхід*, що розглядає творчість як процес (Ф. Баррон, Р. Стернберг, Т. Тардиф та ін.).

7. *Гуманістичний підхід*, який робить акценти на власне самовираженні творця (А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс та ін.).

Хронологічно психодинамічний підхід можна вважати одним з найбільш раних психологічних підходів ХХ ст. до вивчення творчості. У роботах прихильників даного підходу здатність до творчості розглядається як варіативна соціально-прийнятна форма прояву несвідомих бажань (лібідо) людини, які можуть стосуватися влади, поваги чи любові. Представником психодинамічного підходу є З. Фрейд, який у своїх роботах детально аналізував проблеми творчої діяльності та активності людини і виокремив три основні стадії, через які має пройти формування особистості для того, щоб стати творчою людиною. На першій стадії домінантним є процес досить жорстокого придушення сексуального інтересу; на наступній стадії відбувається заміщення останнього активною мисленнєвою діяльністю; на третьому, найбільш вираженому та структурованому етапі, сексуальна зацікавленість сублімується в "особливе" ставлення, яке призводить до розвитку креативності людини, її здатності виконувати творчу діяльність. У своїх працях З. Фрейд також неодноразово наголошував на зв'язку креативності з невротами, що свідчить про домінування несвідомого в концепціях творчості в парадигмі психодинамічного підходу [2].

Згодом послідовники фрейдистської школи, зокрема Е. Кріс та Л. Кубі, розробили нові концепції, що тлумачать механізми творчого акту. Однією з найбільш відомих є концепція адаптивної регресії та ретельної обробки думок, в ході якої відбувається експлікація ще не чітко структурованих думок особистості у сферу її свідомості. Автори даної концепції відзначають, що такі думки можуть з'явитися в людини під час активного розв'язання нею проблеми чи задачі, проте найчастіше вони виникають уві сні, під час фантазування, під впливом наркотиків чи одночасно з психозами, тобто під час активної роботи несвідомого.

Наступний етап, зазначають Е. Кріс та Л. Кубі, – ретельне тлумачення думки, до якого входить послідовне перегрупування і трансформація використаного на першому етапі матеріалу засобом мисленнєвої діяльності, спрямованої на розв'язання людиною конкретної проблеми з урахуванням певного конкретного контексту реальності. Тому не дивним є те, що Е. Кріс та Л. Кубі як джерело творчості виокремлюють особливий досвідомий стан, який є певною мірою ампліфікуючим компонентом між моментом усвідомлення реальності та "глибоко прихованою неусвідомленістю" [11, с. 34].

На протипагу психодинамічному підходу засновник біхевіористського напрямку Б.Ф. Скіннер, а також представник цього напрямку Д.А. Волдман не визначали творчість як форму вираження людиною несвідомих бажань; більш того, вчені зазначали, що для того, щоб краще зрозуміти певну позицію прихильників даного підходу стосовно природи твор-

чості, слід проаналізувати фундаментальні положення, які складають основу біхевіоризму [16].

Отже, центральним твердженням даного теоретико-методологічного напрямку є думка про те, що психологія має вивчати лише те, що можна безпосередньо спостерігати; відповідно, творчість, мисленева діяльність та емоції не були для Б.Ф. Скіннера і його послідовників предметом серйозного наукового інтересу. Крім того, в теорії, зокрема, Д.А. Волдмана існує неабияке протиріччя. З одного боку, за основу береться поведінка людини, яка й визначає основи її творчої діяльності. З іншого боку, в працях Д.А. Волдмана творчість розглядається як метакогнітивний процес, в якому спочатку відбувається усвідомлення людиною знань, що знаходяться в сфері несвідомого, а потім – їхній синтез у контексті певної проблемної ситуації. Згодом вдале розв'язання творчого завдання призводитиме до зменшення внутрішньої напруги творця, а далі позитивна реакція оточення на цей творчий продукт створюватиме позитивні умови для розвитку творчого потенціалу особистості. Хоча як біхевіорист Д.А. Волдман підкреслював, що основу обох процесів складає бажання індивіда вивільнити свою внутрішню енергію заради поведінки, яка має бути спрямована на творчий процес діяльності [16].

Незважаючи на те, що даний підхід робить наголос на розумінні особливостей творчого процесу, більшість дослідників справедливо критикують його через низку причин. По-перше, біхевіоризм виявився неспроможним пояснити механізми творчості в тих випадках, коли йдеться про знання чи вміння, яких людина ще не має. Досить суперечливим вважається також об'рунтування механізмів використання людиною величезних обсягів інформації, які знаходяться в сфері несвідомого, та їх подальшої обробки. По-друге, не виділяючи творчість (як й інші когнітивні процеси) як основний об'єкт психологічного дослідження, біхевіоризм наголошує на надмірній залежності людини від її соціального середовища, що не є правомірним абсолютно в усіх випадках, а, отже, може викликати незгоду чи навіть заперечення.

Представники прагматичного підходу, зокрема Е. де Боно, Р. Стернберг та ін., зосередили свої зусилля на розвитку психологічних механізмів, покладених в основу даного підходу, при цьому розуміння механізмів творчого акту було для них другорядним завданням. Наприклад, Е. де Боно розробив методику ПМІ (плюси, мінуси, інтерес), де кожна ідея оцінюється за трьома критеріями: плюси даної ідеї, її мінуси і те, що робить цю ідею цікавою. Ще один метод даного дослідження, який отримав назву "шість капелюхів мислення", демонструє різні типи мислення залежно від кольору обраного людиною капелюха, що, на думку автора, має сприяти розвитку справжньої творчості [цит. за 10, с. 711].

Як представник даного підходу, Е. де Боно сформулював наступні принципи розвитку творчого мислення особистості:

1) виявлення необхідних та достатніх умов для розв'язання людиною певної задачі;

2) актуалізація у людини готовності відмовитися від уже набутого особистісного досвіду, здобутого під час розв'язання подібних задач (або задач одного типу);

3) розвиток здатності оцінювати поліфункціональні речі, розглядати їх у парадигмі творчої діяльності;

4) розвиток здатності до порівняння та синтезу протилежних ідей з різних предметних сфер, галузей діяльності, використання отриманих асоціацій для творчого розв'язання проблеми;

5) розвиток здатності людини до усвідомлення фундаментальної ідеї [цит. за 10, с. 712].

Також представники прагматичного підходу використовували дещо інші прийоми стимуляції творчого мислення. Так, Дж.Р. Олдхем розробив техніку "нав'язливих ідей", яку, на думку автора, слід використовувати як своєрідний стимулятор творчого мислення особистості, стимулятор, що ґрунтується на здатності людини помічати та фіксувати, зіставляти аналогії між різними об'єктами, ідеями, задачами та використовувати ці аналогії у власне творчій діяльності [цит. за 13].

У роботах прихильників психопатологічного підходу творчість визначається як певною мірою "побічний продукт", що виникає лише за наявності у людини психопатологічних розладів. Дослідження даної проблеми широко представлені в роботах Т.М. Амабіле [4], Дж. Еквелла [8], М.А. Коллінса [6] та ін. Узагалі проблема взаємозв'язку творчості та психічних захворювань має давню історію. Ще Аристотель вказував на творчість як результат психічних розладів (див. роботу Аристотеля "Problemata XXX" ("Проблеми")). Згодом психопатологічний підхід неодноразово знаходив відображення в дослідженнях різних психологічних шкіл. Зокрема, Т.М. Амабіле [4, с. 1156] вказував на те, що творчу особистість і людину, яка має певні психопатологічні розлади, зближує здатність до одночасного оперування кількома ідеями, що суперечать одна одній.

Знову ж таки, з усіма ідеями психопатологічного підходу не можна цілком погодитися. Наприклад, аналіз ідей цього підходу дозволяє припустити, що гіпоманія (м'яка форма психопатології) може призвести до зростання як якісних, так і кількісних (швидкісних) показників мисленнєвої діяльності людини. Тому якщо цілковито прийняти психопатологічний підхід до уваги, стає очевидним, що даний змінений когнітивний стан згодом буде сприяти більш швидкому генеруванню індивідом унікальних ідей і асоціацій, що є детермінантою творчої діяльності особистості. Хоча, знову ж

таки, психопатологічний підхід має свої недоліки. Адже незаперечним є факт, що між творчою особистістю та людиною з розладами існує принципова відмінність: у результаті зміненого функціонування деяких ділянок мозку, що викликане психопатологічними розладами, в процесі обробки сприйнятої інформації у хворих часто спостерігається неабияке перевантаження психіки, що, в свою чергу, призводить до розладів здатності людини до аналізу інформації, до вибудовування мовлення із урахуванням логічних зв'язків між окремими компонентами лінгвістичних конструкцій. Тоді як творчі особистості лише виграють від високого рівня розвитку асоціативного мислення, оскільки не втрачають здатності критично аналізувати навіть надто великі за обсягом інформаційні шари без побоювання перевантажити власний мозок "зайвими" ідеями, значеннями та смислами.

Отже, творчий і "патологічний" типи мислення, на думку М.А. Коллінса, мають деякий спільний показник, а саме – віддиференціювання ("розчинення меж") категорій, що й призводить до виникнення у людини нових асоціацій як основи її майбутньої творчості [6].

Представники продуктивного підходу роблять акцент на креативності як вихідному продукті творчої діяльності (Ф. Баррон, М. Боден, А.М. Гадіріан, Н.Е. Енквіст, Е. Фруденберг та ін.). Ці вчені творчими називають не лише шедеври світової культури і мистецтва, винаходи в техніці, нові концепції в науці, але також й оригінальне оформлення інтер'єру приміщення, незвичний дизайн одягу та ін. Широкий діапазон креативних продуктів, вважає Н.Е. Енквіст, має актуалізувати здатність людини до їх диференціації відповідно до рівнів прояву творчості. Отже, представники продуктивного підходу вперше стверджують про рівневий характер творчої діяльності [9].

Так, М. Боден у своїх публікаціях виокремлює два рівні творчості, які були визначені нею як І-творчість (історична творчість) та ІО-творчість (індивідуально-особистісна творчість). Згідно даної концепції, породжена людиною ідея є ІО-творчою, якщо вона виявилась зовсім новою для неї самої незалежно від того, скільки разів інші індивіди вже генерували дану ідею; навпаки, І-творчою називається ідея, яка жодного разу не виникала в усій історії людства [цит. за 7, с. 146].

У роботах інших зарубіжних авторів також наголошується на тому факті, що модель творчої діяльності буде неповною без урахування значущості творчого продукту як для самого індивіда, так і для його соціального оточення [10; 15]. Однак, дискусійним для прихильників продуктивного підходу залишається питання щодо критеріїв творчого продукту. Наприклад, Ф. Баррон вважає, що творчий продукт має обов'язково вирізнятися деякою оригінальністю, а також його має потребувати соціальне оточення [5, с. 68].

Більшість прихильників процесуального підходу, вивчаючи творчість, дотримуються думки, запропонованої Ф. Барроном, що визна-

час творчу діяльність як суто внутрішній процес, що ґрунтується на уявленнях людини, і в результаті існування таких уявлень має стимулювати творчу діяльність, повинен виявитися у "зовнішній формі", за допомогою якої його здатні будуть сприйняти інші люди.

Деякі вчені, зокрема Т. Гардиф і Р. Стернберг, виокремили рівні перебігу творчої діяльності й запропонували розглядати цю діяльність з двох позицій: як процес, що відбувається в певний момент часу, і як процес у широкому соціальному та історичному контекстах. У роботах прихильників процесуального підходу також виділяються основні характеристики творчого процесу: творчість характеризується як ідіосинкретичний, непередбачуваний процес, що вирізняється несистемністю і випадковістю [14]. У творчому процесі Ф. Баррон виділяє такі основні етапи:

1. Підготовка до творчості. Даний етап безпосередньо пов'язаний з бажанням суб'єкта творчої діяльності змінити наявну соціальну ситуацію, яка за певними причинами перестала його задовольняти, й характеризується свідомими зусиллями з метою пошуку дієвого виходу з проблемної ситуації. Суб'єкт логічно опрацьовує, аналізує задачу як у цілому, так і окремі її компоненти, опрацьовує додаткову інформацію, здійснює багаторазові спроби застосувати всі відомі йому схеми й алгоритми для її розв'язання.

2. Фрустрація в процесі виконання творчої діяльності. Перехід на даний етап відбувається тоді, коли, проаналізувавши весь обсяг інформації, а також опрацювавши всі варіанти розв'язання проблеми, суб'єкт творчості все-таки не знаходить засобів та шляхів для її розв'язання. У результаті цього виникає ситуація фрустрації. Негативне ставлення до фрустрації, прагнення уникнути її пояснюється вкрай дискомфортним характером її переживання: почуттям напруги, роздратування, збентеження, неповноцінності, нудьгування, втоми, апатії. Однак, ситуація фрустрації здатна стимулювати людину до виконання творчої діяльності.

3. Інкубація в творчій діяльності. Етап інкубації пов'язаний з не-свідомим розв'язанням людиною певної проблеми, в ході чого активізується ліва півкуля головного мозку. У разі збереження позитивної мотивації, спрямованої на розв'язання проблеми, з правої півкулі мозку вилучається потрібна для розв'язання задачі інформація. Іншою принциповою умовою, що визначає успішність етапу інкубації, є якість творчості. Помилки та недоліки, що здійснюються людиною на цьому етапі, можуть заблокувати появу оригінальної ідеї навіть за умов наявності "ключової" інформації в правій півкулі головного мозку.

4. Інсайт у творчій діяльності. Інсайт – це короткочасний, але досить емотивний етап творчого процесу, момент надходження в сферу свідомості рішення щодо розв'язання проблеми. Цей етап характеризується бурхливими позитивними емоціями, пожвавленням, іноді навіть ейфорією.

Це своєрідна кульмінація процесу творчої діяльності, де виявляються результати пролонгованої підготовки, своєчасного переходу зі стану фрустрації до знаходження потрібної ідеї.

5. Знаходження рішення. Знаходження рішення в результаті верифікації гіпотез є завершальним етапом творчого процесу, в ході якого відбувається перевірка істинності отриманого рішення з використанням логічних засобів, причому інтрига цього етапу постає у можливості помилкової верифікації сформульованих гіпотез. Даний етап складається з двох стадій: 1) власне перевірка істинності інсайту (верифікація); на даному етапі суб'єкт творчої діяльності перевіряє істинність знайденого рішення та іноді приходять до висновку щодо його помилковості. У такому разі суб'єкт найчастіше повертається до етапів інкубації чи фрустрації, потім знову може розпочати творчий процес з самого початку – етапу підготовки; 2) здійснення творчої діяльності; після встановлення істинності інсайтно прийнятого рішення творчий процес не завершується, а продовжується, але його тривалість варіюється від кількох секунд (наприклад, реалізація варіанта поведінки в спілкуванні) до десятків років; зокрема, такий плин творчої діяльності є характерним для ідей у великих системах кроскультурних комунікацій, для міжособистісних стосунків між людьми, коли кожна нова ідея зіштовхується з десятками тисяч інших [5, с. 184-188].

На думку більшості дослідників творчої діяльності, основною перевагою даного підходу є те, що саме в ньому вперше було розглянуто безпосередньо механізм формування творчої думки, визначено його етапи тощо. Деякі вчені, зокрема, О.Л. Яковлева, вважають, що процесуальний підхід пропонує більш гармонійне бачення творчої діяльності порівняно з продуктивним підходом, оскільки основними є не результати творчості людини, а почуття, переживання, емоції особистості, що виникають у неї під час здійснення творчої діяльності [3]. Хоча очевидним є те, що важливого значення набуває і перше, і друге.

Проведений нами аналіз наукової літератури свідчить про те, що в розглянутих підходах (психодинамічному, біхевіористському, прагматичному, психопатологічному, продуктивному та процесуальному тощо) таке багатоаспектне і складне явище, як творча діяльність, часто зводиться до об'рунтування особливостей проявів її окремих характеристик. Цього, безперечно, зовсім недостатньо для опису творчої діяльності особистості.

Принципово іншим підходом у вивченні творчості, що пропонує зовсім нове, багатоаспектне, розуміння цієї проблеми, є гуманістичний підхід. Даний підхід пов'язують, передусім, з іменами А. Маслоу, Р. Мея, К. Роджерса та ін.

Розглядаючи структуру творчості, А. Маслоу виділяє в ній кілька рівнів: творчість першого і другого рівнів, а також "інтегровану" творчість.

Творчість першого рівня є результатом дії неусвідомлюваних повною мірою мотивів, що зближує гуманістичний підхід з розумінням творчості за психоаналітичною концепцією З. Фрейда [2]. Творчість другого рівня передбачає активне використання особистістю складних мисленневих процесів для розв'язання певної задачі: все, що було напрацьовано суб'єктом раніше, підлягає на даному етапі аналізу, систематизації та переосмисленню, тлумаченню та об'рунтуванню тощо. Останнім, найбільш досконалим рівнем є "інтегрована" творчість – у ній два попередні рівні інтегруються в єдине ціле, причому, за З. Мейєм, саме даний рівень творчості і є передумовою створення шедеврів і відкриттів [12].

Висновки і подальші перспективи досліджень. Представники гуманістичного підходу у вивченні творчої діяльності виокремлюють три базових положення, які видаються нам винятково важливими в контексті нашого дослідження.

По-перше, творчість є універсальною характеристикою людини, тобто кожна людина від природи здатна творити. Отже, рівень розвитку творчості не є для вчених-гуманістів принциповим питанням: творчою можна вважати і теорію відносності А. Ейнштейна, і вишукану вечірню сукню, пошиту маловідомим модельєром. Адже творчість є універсальною функцією людини, яка сприяє самовираженню особистості. Тому, наприклад, творчими можуть бути диск-жокеї, програмісти, бізнесмени, продавці, клерки, а не лише професори коледжу [3].

По-друге, саме здатність до творчості постає для представників гуманістичної психології рушійною силою будь-якої діяльності – творчість ніби "розчиняється" у певних формах діяльності людини, в усьому її житті тощо.

По-третє, творчу діяльність слід розглядати не як ізольований процес, а як важливу характеристику самоактуалізованої особистості, розвиток якої можливий тільки в позитивному контексті. Таким чином, поняття самоактуалізації, саморозвитку особистості стають своєрідним підґрунтям гуманістичного підходу до вивчення творчості.

У своїх наукових доробках Р. Мей також визначив ті умови, які, на його думку, необхідні людині для найбільш повної реалізації творчого потенціалу:

1. Здатність індивіда до повного зосередження та занурення у свій внутрішній світ; детермінантою такого переживання є безкорисне ставлення до навколишнього світу.

2. Аналіз життєтворчості як процесу постійного вибору, прагнення особистісного самовдосконалення та зростання.

3. Прислуховування до власне внутрішніх потягів та бажань, під якими маються на увазі характеристики власного "Я", які, на жаль, досить часто "заглушаються" батьками, друзями, владою, традиціями і т.д.

4. Прагнення бути чесним, а також здатність брати на себе відповідальність.

5. Уникнення традиційного підходу до розв'язання проблем та задач.

6. Розвиток власних здібностей за допомогою самонавчання та становлення власної особистості.

7. Відмова від ілюзій та позбавлення від хибних уявлень щодо своїх особистісних якостей [12, с. 218].

На відміну від А. Маслоу, К. Роджерс у дослідженні творчості акцентує свою увагу суто на мотивації до життя і постійного самовдосконалення. За К. Роджерсом, саме творчий потенціал особистості є тим фундаментом, який становить основу для ідеальних умов життя людини: особистість вільно демонструє свої почуття, здійснює незалежні вчинки, тобто є креативною в повному сенсі цього слова [цит. за 7, с. 146].

При цьому В.О. Моляко неодноразово зазначає, що, не дивлячись на те, що дослідження проблеми творчого потенціалу особистості має досить довгу історію і в зарубіжній, і у вітчизняній психології, до цього часу існує безліч "білих плям" у цій галузі психологічних досліджень, які наголошують на актуальності здійснення подальших теоретико-методологічних та емпіричних досліджень. Однією з таких проблем, зазначає В.О. Моляко, є те, що в "полі зору" педагогів, як правило, опиняються лише обдаровані особистості, а ті, хто ще не розкрив свій творчий потенціал, мають досить мало шансів виявити свої креативні можливості [1]. Актуальною також залишається проблема розвитку творчого потенціалу саме вчителя іноземної мови (адже в такому формулюванні цієї проблемою науковці ще не займалися). При цьому виникають досить закономірні запитання: за яких умов навчання у вищій школі відбуватиметься актуалізація творчого потенціалу майбутнього вчителя іноземної мови? Які психологічні чинники найбільше сприяють ефективній творчій самореалізації студентів у процесі навчання у вищій школі? Чи можна мати високий рівень розвитку творчого потенціалу, але при цьому не виявляти своєї творчої сутності, тобто не бути творчою людиною в повному сенсі цього слова? Які складові творчого потенціалу саме вчителя іноземної мови? Усі ці питання потребують проведення спеціальних теоретичних та експериментальних досліджень, які будуть описані в наступних наших публікаціях.

Список використаних джерел

1. Моляко В.А. Творческая конструктология (пролегомены) / Валентин Алексеевич Моляко. – К. : Освіта України, 2007. – 388 с.

2. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному / З. Фрейд. – М. : Университетская книга АСТ, 1997. – 156 с.

3. Яковлева Е.Л. Психология развития творческого потенциала личности / Елена Леонидовна Яковлева. – М. : Флинта, 1997. – 224 с.
4. Amabile, T.M. Creative environment at work / T.M. Amabile, H. Conti, J. Lazenby, M. Herron // *Academy of Management Journal*. – 1996. – Vol. 36. – P. 1154-1184.
5. Barron, F. Creative person and creative process / Frank Barron. – Holt : Rinehart and Winston, 1969. – 212 p.
6. Collins, M.A. Motivation and creativity / M.A. Collins, T.M. Amabile // *Handbook of Creativity* / [ed. by R. Sternberg]. – Cambridge, 1999. – P. 297-313.
7. Ghadirian, A.M. Creativity and evolution of psychopathologies / A.M. Ghadirian, P. Gregoire, H. Kosmidis // *Creativity Research Journal*. – 2000-2001. – Vol. 13 (2). – P. 145-148.
8. Ekvall, G. Organizational conditionals and levels of creativity / G. Ekvall // *Creativity and innovation management*. – 1997. – Vol. 6. – P. 195-205.
9. Enkvist, N.E. Literary Pragmatics: On the Interpretability of Texts in General, and Literary Texts in Particular / N.E. Enkvist / [ed. by R.D. Sell]. – N.-Y., L. : Longman, 1990. – 363 p.
10. Eysenberger, R. Can the promise of reward increase creativity? / R. Eysenberger, S. Armeli, J. Pretz // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1998. – Vol. 74. – P. 704-714.
11. Kubie, L.S. Neurotic distortion of the creative process / Lawrence. S. Kubie. – University of Kansas Press, 1958. – P. 34.
12. May, R. The courage to create / R. May. – N.Y., 1975. – P. 217-227.
13. Oldham, G.R. Employee creativity: Personal and contextual factors at work / G.R. Oldham, A. Cummings // *Academy of Management Journal*. – 1996. – Vol. 39. – P. 607-634.
14. Sternberg, R. General intellectual ability / Robert Sternberg // *Human abilities* by R. Sternberg. – 1985. – P. 5-31.
15. Frudenberg, E. Teaching Coping to adolescents: when and to whom? / E. Frudenberg, R. Lewis // *Amerikan Educational Research Journal*, Fall. – 2000. – Vol. 37, No. 3. – P. 727-745.
16. Waldman, D.A. Adding to contingent-reward behavior: The augmenting effect of charismatic leadership / D.A. Waldman, B.M. Bass, F.J. Yammarino // *Group and Organization Studies*. – 1990. – Vol. 15. – P. 381-394.

Spisok vikoristаниh dzherel

1. Moljako V.A. Tvorcheskaja konstruktologyja (prolegomeny) / Valentyn Alekseevych Moljako. – K. : Osvyta Ukrainy, 2007. – 388 s.
2. Frejd Z. Ostroumye y ego otnoshenye k bessoznatel'nomu / Z. Frejd. – M. : Unyversytetskaja knyga AST, 1997. – 156 s.

3. Jakovleva E.L. Psychologyja razvytyja tvorcheskogo potentsyala lychnosty / Elena Leonydovna Jakovleva. – M. : Flynta, 1997. – 224 s.
4. Amabile, T.M. Creative environment at work / T.M. Amabile, H. Conti, J. Lazenby, M. Herron // Academy of Management Journal. – 1996. – Vol. 36. – P. 1154-1184.
5. Barron, F. Creative person and creative process / Frank Barron. – Holt : Rinehart and Winston, 1969. – 212 r.
6. Collins, M.A. Motivation and creativity / M.A. Collins, T.M. Amabile // Handbook of Creativity / [ed. bu R.Sternberg]. – Cambridge, 1999. – P. 297-313.
7. Ghadirian, A.M. Creativity and evolution of psychopathologies / A.M. Ghadirian, P. Gregoire, H. Kosmidis // Creativity Research Journal. – 2000-2001. – Vol. 13 (2). – P. 145-148.
8. Ekvall, G. Organizational conditionals and levels of creativity / G. Ekvall / Creativity and innovation management. – 1997. – Vol. 6. – P. 195-205.
9. Enkvist, N.E. Literary Pragmatics: On the Interpretability of Tehts in General, and Literary Tehts in Rarticular / N.E. Enkvist / [ed. bu R.D. Sell]. – N.-Y., L. : Longman, 1990. – 363 r.
10. Eysenberger, R. Can the promise of reward increase creativity? / R. Eysenberger, S. Armeli, J. Pretz // Journal of Personality and Social Psychology. – 1998. – Vol. 74. – P. 704-714.
11. Kubie, L.S. Neurotic distortion of the creative process / Lawrence. S. Kubie. – University of Kansas Press, 1958. – P. 34.
12. May, R. The courage to create / R. May. – N.Y., 1975. – P. 217-227.
13. Oldham, G.R. Employee creativity: Personal and contextual factors at work / G.R. Oldham, A. Cummings // Academy of Management Journal. – 1996. – Vol. 39. – P. 607-634.
14. Sternberg, R. General intellectual ability / Robert Sternberg // Human abilities by R. Sternberg. – 1985. – P. 5-31.
15. Frudenberg, E. Teaching Coping to adolescents: when and to whom? / E. Frudenberg, R. Lewis // Amerikan Educational Research Journal, Fall. – 2000. – Vol. 37, No. 3. – P. 727-745.
16. Waldman, D.A. Adding to contingent-reward behavior: The augmenting effect of charismatic leadership / D.A. Waldman, B.M. Bass, F.J. Yammarino // Group and Organization Studies. – 1990. – Vol. 15. – P. 381-394.

N.I. Antyukhova. The analysis of theoretical and methodological approaches due to the process of studying of the creativity in psychology. This article deals with the problem of the analysis of theoretical and methodological approaches due to the process of studying of the creativity in psychology. It was shown that psychodynamic approach describes the creativity through mutual influence. Behavioral approach considers the creativity as a result of the behavior of the person with strict compliance with the scheme "stimulus – response". A

pragmatic approach emphasizes the practical possibilities of the usage of human creative product. Psychopathological approach shows the creativity as a by-product of mental disorders of the person. Productive approach assesses the creativity because of the novelty of the final product. Process approach shows the creativity as a process. The humanistic approach focuses our attention on self-expression of a creator. The author of the article determined characteristics of the creative process and described its stages: the preparing to the creative process; the frustration in time of implementation of creative activity; incubation in creative activity; insight in creative activity; finding solutions.

In the article it was outlined the structure of the creativity, its levels were shown. It was noted that in the paradigm of a humanistic approach in a structure of the creativity the person can see several levels: the creativity of the first and the second levels, and the "integrated" creativity. The creativity of the first level is the result of unconscious motives. The creativity of the second level involves active usage of the person the complex of complicated processes which can be used to solve a problem. Recently, the most advanced level is the level of "integrated" creativity – in this creativity two previous levels are integrated into a single unit, and this level of the creativity is the main for creating masterpieces and discoveries. In the article there were described the conditions which are necessary for each person with the aim of the realization of the creativity in his/her activity.

Key words: *the creativity, a creative process, a creativity activity, the structure of the creativity.*

Отримано: 25.02.15 р.

УДК 615.851:1

О.В. Башмакова

ПСИХОТЕРАПІЯ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ВИБІР

О.В. Башмакова. Психотерапія як екзистенціальний вибір. У статті відображено результати аналізу змісту поняття екзистенціального вибору в його вихідному розумінні, сформованому в філософії екзистенціалізму, та виділені психологічні – емоційні та поведінкові – критерії цього феномена суб'єктивного життя людини; розглянуті особливості психотерапії як специфічної форми міжособистісної взаємодії її сфери гуманітарної практики та її основні стратегії – відновлення чи становлення; визначені умови, за яких психотерапія може постати предметом екзистенціального вибору.

Ключові слова: екзистенціальний вибір, психотерапія, особиста проблема, міф, освіта.

Е.В. Башмакова. Психотерапия как экзистенциальный выбор. В статье отражены результаты анализа содержания понятия экзистенциального выбора в его исходном понимании, сформированном в философии экзистенциализма, и выделены психологические – эмоциональные и поведенческие – критерии этого феномена субъективной жизни человека; рассмотрены особенности психотерапии как специфической формы межличностного взаимодействия и сферы гуманитарной практики и её основные стратегии – восстановление или становление; описаны условия, при которых психотерапия может стать предметом экзистенциального выбора.